

**КРИЗИ В ЕКОНОМІЦІ УКРАЇНИ: ПРИЧИНИ, НАСЛІДКИ,
ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ**

Проведено аналітичне дослідження етапів розвитку економіки України, визначено проблеми та чинники впливу на ефективність цього розвитку. Проаналізовано кризи в економіці України, причини їх виникнення та наслідки. Означені шляхи подолання кризових явищ та визначені пріоритети розвитку економіки.

Ключові слова: економіка, економічні кризи, міжнародні рейтинги, причини криз, наслідки криз.

TYURINA N. M., KARVATSKA N. S., NAZARCHUK T. V.
Khmelnytsky National University

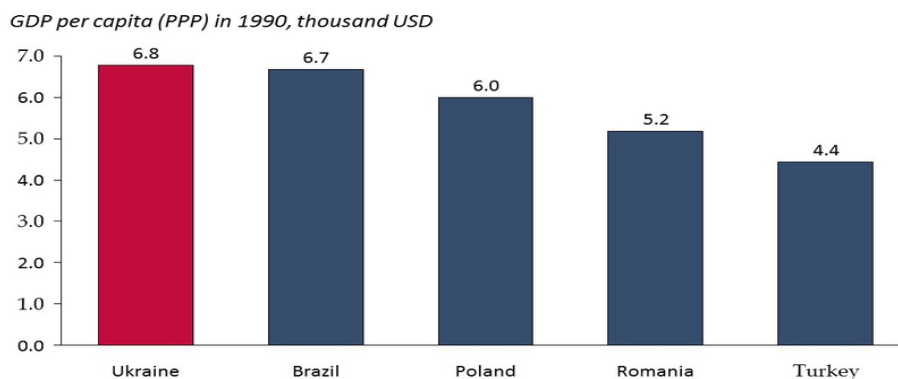
**THE CRISIS IN THE UKRAINIAN ECONOMY: REASONS, CONSEQUENCES,
WAYS OF OVERCOMING**

The stages of development of the economy of Ukraine were analyzed during the whole period of independence. It was found that in the economy of Ukraine there have been three economic crises. One of them is cyclical, triggered by the action of the global financial and economic crisis and two acyclic caused by internal factors. Recovery from the crisis was severe consequences for the economy. In the post-crisis period the economies grew only by extensive methods and remain energy-intensive, low productivity, poorly diversified, competitive and dependent on external sources of raw materials and energy. This is evidenced by the international rating estimation of Ukrainian economy. It was noted that the elimination of negative consequences of crisis of the economy is necessary to transform the existing model into a model of production-investment, high-tech, export-oriented economy with a simultaneous change model of management. The necessity of activating the investment activity for the effective implementation of the new economic model was justified by the priority and benefits of economic development have been identified. A new model of economy should be aimed at solving important problems - overcoming unfavourable demographic situation in the country and migration processes by ensuring effective social and demographic policy, which will be based on a solid economic basis.

Key words: economics, economic crisis, international ratings, the causes of crises, crisis

Вступ. Більше ніж чверть століття Україна існує як незалежна, суверенна держава. Всі ці роки наша країна намагалась розвивати свою економіку. Стартовою основою цього розвитку був економічний потенціал, що мала Україна на момент розпаду СРСР. З чого ми розпочинали? За даними Світового банку у 1990 році Україна була регіональним лідером про що свідчать наведені на рис. 1 дані. У 1990 році українська економіка мала другий за величиною і найкращий за рівнем технологій промисловий потенціал в СРСР та займала 60-е місце у світі – це хороший результат, зважаючи на те, що світове співтовариство налічує близько 250 країн [6]. Враховуючи це все Україна мала усі шанси побудувати успішну незалежну країну.

As USSR collapsed Ukraine had a reasonably good starting point...



Source: World Bank

Рис. 1. Оцінка потенціалу України Світовим банком у 1990 році [1]

Як скористався топ-менеджмент країни наявними у той період перевагами? В Україні була можливість реалізувати одну із двох альтернативних моделей розвитку економіки [6]:

1. Активна – стати економічно незалежною державою з власним баченням майбутнього та системою управління, опираючись, насамперед, на власний потенціал, інтегровану і глобальну економіку та проводити експортну експансію, ґрунтуючись на порівняльних перевагах.

2. Пасивно-реактивна – розвиватись, реагуючи на внутрішні і зовнішні виклики, формуватись під впливом цих викликів, постійно «приміряючи» на себе моделі інших країн та намагаючись із них створити свою власну. Ця модель передбачала опору на зовнішню допомогу.

Вище керівництво України обрало другу модель розвитку і через 25 років, у 2016 році за версією Bloomberg (рис. 2), на жаль, наша країна увійшла до п'ятірки найбідніших економік світу. Відповідно до економічного рейтингу, який щороку складає Bloomberg, шляхом додавання рівня безробіття та інфляції в країні, Україна, хоч дещо й покращила свій результат у порівнянні з минулим роком (2-е місце у 2015 р.), але залишилася в п'ятірці найгірших економік світу із 63 країн, що підлягали оцінюванню. Гірше справи йдуть лише у Венесуелі, Аргентині, ПАР і Греції [2].

Чому так сталося і такий неефективний результат отримано? Щоб відповісти на це питання, необхідно для початку проаналізувати етапи розвитку економіки, оцінити фактори впливу на економічний розвиток країни за період з 1990–2016 рр., також дати оцінку результатам та наслідкам.

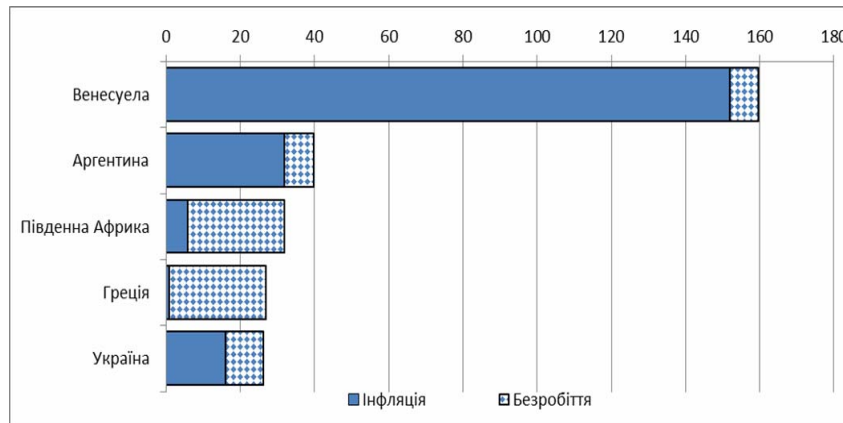


Рис. 2. Економічний Рейтинг Bloomberg У 2016 р. (Misery Index Of Inflation) (Джерело: побудовано за даними Bloomberg)

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За досліджуваний період Україна пройшла важкий шлях ринкових перетворень, подальшу інтеграцію у глобальне світове господарство, внутрішні економічні кризи та негативну дію світової фінансової кризи, поступову трансформацію громадянського суспільства. Ці перетворення потребували відповідного управління, супроводжувались дією чинників соціально-економічного, інвестиційно-фінансового та організаційно-технологічного характеру, спровокували асиметрію у відносинах власності, розподілі ресурсів. Такі масштабні зміни мали різний вплив на розвиток економіки: від довготривалих кризових періодів до коротких періодів економічного зростання. Управління в таких мінливих, кризових умовах потребувало відповідного наукового теоретичного підґрунтя.

До науковців-теоретиків та науковців, які практично займались проблемами економічного зростання в умовах кризи, можна віднести О. Алімова, О. Амошу, В. Гейца, В. Ланового, О. Усенка, В. Пензеніка, Ю. Бажала, Н. Ігнатенка, О. Савченко та інші. Незважаючи на численні дослідження різних аспектів антикризового регулювання економіки, у вітчизняній економічній науці не склався цілісний підхід до напрямів і способів подолання економічних криз, теоретичні положення науковців містять рекомендації загального характеру, які проблематично однозначно реалізувати у конкретних практичних умовах та носять дискусійний характер і тому не знаходять достатнього практичного застосування.

Метою статті є проведення аналітичного дослідження етапів розвитку економіки України, визначення проблем і чинників, що впливали на ефективність цього розвитку та визначення шляхів подолання кризових явищ в економіці.

Виклад основного матеріалу. Для оцінювання стану економіки України нами було використано та проаналізовано дослідження, проведені найвпливовішими та найавторитетнішими вітчизняними та зарубіжними інституціями, що стосуються ефективності розвитку вітчизняної економіки, а також власні попередні дослідження [3, 4]. Коротко про розвиток економіки України можна сформулювати так.

Весь період незалежності економіка України постійно знаходилась у міжкризовому просторі, оскільки за період становлення національної економіки пройшли три економічні кризи. Підтверджує це твердження інформація, що наведена на рис. 3, де відображено динаміку зміни ВВП та промислового виробництва України з 1991 по 2016 рр. За цей короткостроковий період ми спостерігаємо три цикли розвитку економіки, кожний з яких, в свою чергу, складався з докризового періоду, власне кризи та посткризового періоду, які постійно змінювали один одного.

На діаграмі чітко видно три основні кризи в економіці країни: перша (1992–2000 рр.) – наслідки після розпаду СРСР (максимальне зниження ВВП у 1994 р – 22,9%); друга (2008-2009 рр.) – наслідки дії світової фінансової кризи (зниження ВВП на 14,8%); третя (2013–2016 рр.) – наслідки дії внутрішньої та зовнішньої політичної кризи, військових дій на Сході України (зниження ВВП на 9,9% у 2015 році). За весь

період, що аналізується, лише з 2000 по 2007 р. спостерігаємо відносно (періодичне зниження) сталий економічний розвиток економіки. Чому відносно сталий розвиток? Тому що у цей період відбулось зростання зовнішнього попиту, була сприятлива динаміка цін на метали на зовнішніх ринках і це стимулювало високу інвестиційну активність українських підприємств, яка різко сповільнилася під час кризи 2008 року. Але економічне зростання, що спостерігалось в окремі періоди, мало екстенсивний характер оскільки технічного переоснащення промислового виробництва в країні не відбувалося, ступінь зношеності основних засобів збільшився з 45% у 2001 році до 77,3% у 2013 році [4]. Основні причини виникнення криз в економіці України сформульовані нами в таблиці 1.

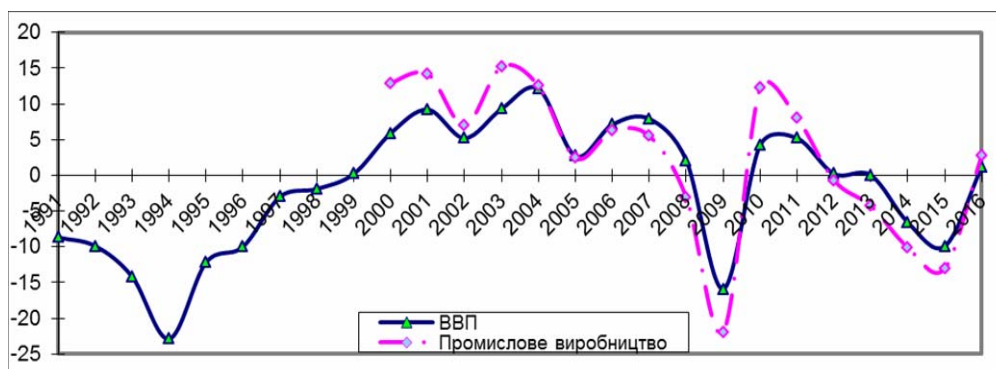


Рис. 3. Динаміка зміни ВВП та промислового виробництва України (у відсотках до попереднього року) (Джерело: побудовано за даними Держкомстату України)

Таблиця 1

Кризи в економіці України та причини їх виникнення

Кризи в економіці України		
Перша (1992–2000 рр.)	Друга (2007–2009 рр.)	Третя (2013–2016 рр.)
Причини виникнення криз		
<ul style="list-style-type: none"> розпад СРСР та розрив господарських зв'язків; нерозвинена структура виробництва; енергетична залежність від інших країн; зовнішня конкуренція та посилення внутрішньої; низький рівень конкурентоспроможності; загальне падіння виробництва, криза неплатежів; політична нестабільність у суспільстві; відсутність та недосконалість законодавства; відсутність досвіду господарювання у ринкових умовах та неефективне управління 	<ul style="list-style-type: none"> негативна дія світової фінансової кризи; економіка країни не конкурентоспроможна, експортоорієнтована, розвивалась завдяки низьким цінам на енергоносії та інфраструктуру; іпотечна криза по причині великої диспропорції між зростанням кількості та якості житла; незадовільний стан рахунку поточних операцій, недостатня розвиненість банківського сектору та відсутність реального фондового ринку; критичний відрив світових фінансових ринків від реальної економіки; державна бюджетно-податкова політика не забезпечила підтримку фінансової системи та реального сектору економіки для інноваційного розвитку; неефективні державні регулятори реальним сектором економіки корупція 	<ul style="list-style-type: none"> протистояння політичних та бізнес еліт і громадянського суспільства; - анексія АР Крим та військові дії на Сході країни ; високий рівень корупції; низький рівень довіри до системи державного управління; низький зовнішній попит; зниження купівельної спроможності населення; звуження кредитної активності; погіршення фінансового стану господарюючих суб'єктів; скорочення державного фінансування; незадовільна інвестиційна привабливість; надмірне боргове навантаження

Джерело: складено авторами на основі проведених досліджень

Детальніше про кризи. Першу кризу (1992–2000 рр.) та третю кризу (2013–2016 рр.) в економіці України можна віднести до нециклічних криз так як вони, на відміну від циклічних, не мають чітко визначеного періоду повторюваності та були спровоковані внутрішніми факторами. Їм передували так звані структурні кризи, а саме політичні. Причиною їх виникнення був комплекс суспільно-політичних та морально-етичних чинників, що поступово накопичувались у суспільстві та призвели до різкого вибуху суперечностей. Негативним наслідком політичних криз, у більшості випадків, є економічні кризи.

Криза 1992–2000 рр. була неминучою після розпаду СРСР. Які її основні наслідки? Стопор економіки, падіння виробництва, дефіцит споживчих товарів, високий рівень інфляції, розпад грошово-кредитної системи, різке падіння доходів населення, безробіття, девальвація гривні, кон'юнктурні зміни на ринку тощо. Ці наслідки закономірні, оскільки були розірвані всі господарські зв'язки та зв'язки кооперації, що напрацьовані десятиліттями; з'явилися митні бар'єри, політичні суперечки тощо. Для відновлення економіки був потрібен час для її диверсифікації та переорієнтації, що тривав до 2000 року, з якого і

розпочались позитивні економічні зміни. Однак, як ми уже сказали позитивні тенденції в економіці мали екстенсивний характер і не могли бути довготривалими без інтенсивної трансформації економіки. Що і підтверджує другий етап розвитку економіки.

Криза 2008-2009 рр. в економіці України відноситься до циклічних криз, оскільки спровокована дією світової фінансової кризи, уникнути її було неможливо, проте, в якійсь мірі, передбачити та підготуватись до неї, щоб мінімізувати наслідки її дії, умови були. Однак, цього не сталося. Економіка була не готова ні технологічно, ні технічно, а ні економічно протистояти викликам дії світової кризи. В результаті негативний вплив світової фінансової кризи на економіку України призвів до різкого зниження значень усіх макропоказників, за виключенням обсягів валової продукції сільського господарства, знецінювання національної валюти склало більше ніж на 50% відносно долара США, зниження реального ВВП за три роки - більше ніж 14 %. Це був найгірший негативний результат серед усіх європейських країн. Основною причиною вразливості економіки України до впливу світової фінансової кризи стала її надмірна відкритість (частка експорту складала близько 50% ВВП) та недостатня її диверсифікованість. Саме тому експортоорієнтована модель економічного зростання, з переважанням низько технологічного експорту, виявилась вразливою до дії світової кризи та до зміни кон'юнктури на світових ринках.

Всі хиби української економіки, які стали очевидними в наслідок дії кризи 2008-2009 рр., на жаль, не стимулювали трансформаційні процеси у посткризовий період для створення сучасної конкурентної економіки, вона залишилась енергозатратною (рис. 4), низькопродуктивною (рис. 5), слабо диверсифікованою, неконкурентоспроможною (табл. 3), залежною від зовнішніх джерел сировини та енергії. І у посткризовий період (2010–2013 рр.) хоча і спостерігалась незначна позитивна динаміка зростання ВВП – однак це період, у якому продовжувалась консервація структури національної економіки, відбувались процеси посилення адміністрування, корупції та втручання держави у економічну діяльність, відмова від європейського вектора розвитку. За цей період не пройшли ні структурні перетворення в економіці, ні посилення її конкурентоспроможності.

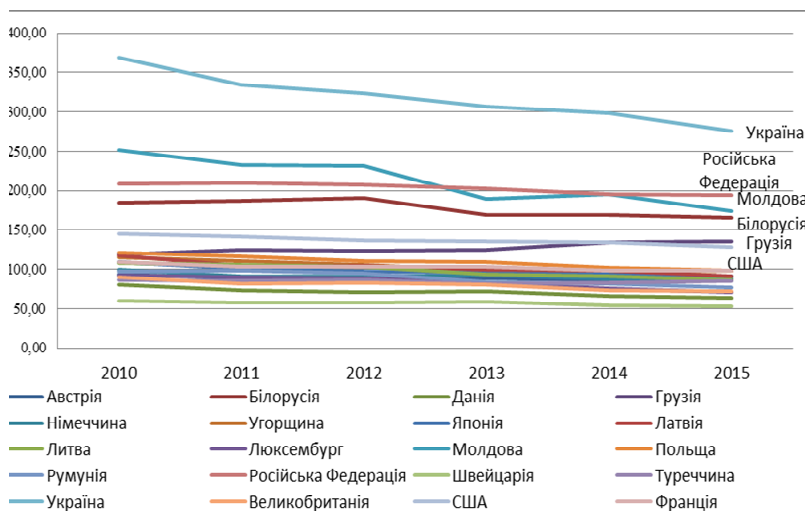


Рис. 4. Споживання енергії (кг нафтового еквівалента) за \$ 1000 ВВП
(Energy use (kg of oil equivalent) per \$1,000 GDP)

Джерело: побудовано за даними Світового банку

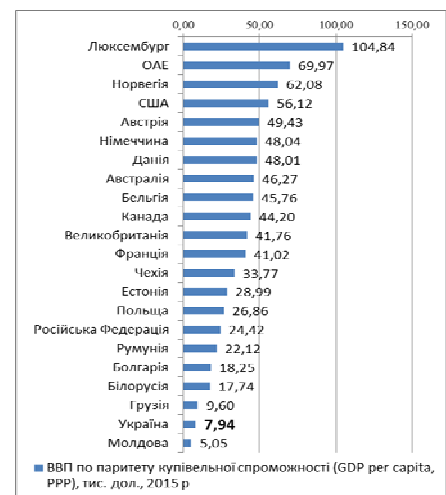


Рис. 5. ВВП країн світу за ПКС
(GDP per capita, PPP (current international \$))

Джерело: побудовано за даними Світового банку

Чому так сталося? В першу чергу, це введена майже в ранг закону корупція, відсутність реальних реформ у всіх сферах діяльності, податковий тиск, непропорційний розвиток регіонів, відсутність правових та економічних аспектів розвитку за зразком ЄС, незахищеність прав інвесторів, непрозорість законодавства і інші [4]. Наслідок усього цього – депресивні тенденції розвитку економіки та розчарування суспільства у правильності обраного країною шляху розвитку. Апогеєм розвитку подій стає політична криза, що переросла та спровокувала третю економічну кризу 2013–2016 рр. Такий перебіг подій не дозволив виробити відповідні механізми недопущення або протидії цій кризі. Крім того, саме у цей період Україна зіткнулася з небаченими раніше викликами, а саме: анексією АР Крим, бойовими діями на Сході України на території областей, які забезпечували вагомий внесок до сукупного ВВП країни. Також у цей період проходить послаблення співпраці з країнами СНД, відмова України від інтеграції до Митного союзу через європейський пріоритет у розвитку, втрата багатьох традиційних ринків збуту продукції та інше. Такі умови сприяли тому, що індекс промислового виробництва у 2014 р. був на рівні найнижчих показників 2009 року, найгіршого року за економічними показниками попередньої кризи. Пік кризи – 2015 рік, зниження ВВП майже 10%, рівень інфляції перевищив 40%. Кризові процеси в економіці країни продовжуються, хоча Уряд країни дає оптимістичні прогнози на її позитивний розвиток у 2017 році.

Криза 2008-2009 рр. відкинула українську економіку на кілька років назад, а негативні процеси, що

розпочались 2013р., ще більше погіршили позиції України у світовій економіці, про що свідчать дані наведені в таблиці 2 [1]. Частка ВВП України у світовому ВВП починаючи з 2008 року знижується і становить у 2015 році 0,2. Для порівняння аналогічний показник для Китаю 17,3; США 15,8; Германія 3,4; Японія 4,2; Російська Федерація 3,3; Об'єднане Королівство 2,4 [9]. Кризи 2008–2009 рр. та 2013–2016 рр. мали вагомий вплив на інфляційні процеси. В обох випадках серед основних чинників стрімкого зростання цін були девальвація гривні, адміністративне підвищення житлово-комунальних тарифів, незважаючи на те, що обмежуючим чинником прискорення інфляції був низький рівень купівельної спроможності населення. За даними [7] відсоток зростання інфляції у 2008 р. склав 22,3 %, у 2014 р. – 24,9%, у 2015 р. – 43,4%, а у 2016 р. – 12,4%.

Таблиця 2

Місце України у світовій економіці (млрд дол.)

Роки	Світовий ВВП	ВВП України	Частка ВВП України у світовому ВВП, %
2000	33357	31,3	0,09
2008	63345	180	0,28
2011	73172	163,2	0,22
2012	74682	175,8	0,24
2013	76776	183,3	0,24
2014	78630	133,5	0,17
2015	74152	90,6	0,12

Джерело: побудовано за даними Світового банку

Усі кризи в економіці вплинули на те, що Україна найбільше серед європейських країн потерпіла від нераціональної і слабкої валютної політики. Так національна валюта з часу її впровадження (1996р.) із значення курсу 1,8 грн за 1 дол. знецінилась до 27,1 грн за 1 дол. на початку 2017 року.

Зовнішньоекономічний сектор країни за весь досліджуваний період також розвивався неефективно. Практична відсутність структурних змін в економіці призвела лише до накопичення зовнішньоекономічних дисбалансів. Коротко зовнішньоекономічну діяльність країни можна охарактеризувати так. Спостерігається негативна тенденція розвитку цієї діяльності в Україні, знижуються обсяги експорту та імпорту країни, від'ємне сальдо торговельного балансу, в тому рахунку з країнами ЄС. Товарна структура експорту свідчить про низький рівень технологічності продукції та підтверджує пасивну роль України у міжнародному розподілі праці. Майже дві третини експорту – це сировинні товари. Хоча Україна і обрала європейський вектор розвитку, ще не має очікуваних результатів від співпраці з Євросоюзом, за обсягами та рівнем конкуренції ринок ЄС поки не в змозі компенсувати втрати ринків СНД.

Таким чином, за весь досліджуваний період економіка України практично постійно знаходилась в умовах дії економічних криз. У класичному розумінні поняття «криза» трактується не тільки як небезпека для соціально-економічної системи, але і як нові можливості та шанси. На жаль, в економіці нашої країни не були закумульовані та реалізовані ні нові її потенційні можливості, ні виявлені та реалізовані нові шанси для розвитку. Тому для визначення шляхів подолання наслідків дії криз на економіку України та розробки рекомендацій попередження їх виникнення у майбутньому, розглянемо детальніше ключові індикатори розвитку економіки України.

Найважливіший показник, що визначає рівень розвитку економіки країни є значення валового внутрішнього продукту (ВВП) на душу населення. Цей показник свідчить про рівень трудової активності населення та якості життя в країні. Рейтинг країн за рівнем ВВП (номінальний) на душу населення, щорічно проводить МВФ та Світовий банк. У 2015 році МВФ визначив для України 134 місце (2005\$), а Світовий Банк – 131 місце (2115\$). Країни з аналогічним рівнем ВВП: В'єтнам, Узбекистан, Республіка Конго. Для порівняння: найкращі країни за цим показником – Люксембург (більше 101 тис. дол.), Швейцарія (майже 81 тис. дол.), США (більше 56 тис. дол.), Канада (більше 43 тис. дол.); країни ЄС – Німеччина (більше 41 тис. дол.); Естонія (майже 17 тис. дол.); Польща (майже 13 тис. дол.); Чехія (близько 17,5 тис. дол.); Болгарія (майже 6,5 тис. дол.); країни СНД – Казахстан (близько 10,5 тис. дол.); Росія (майже 9,1 тис. дол.), Білорусь (майже 5,8 тис. дол.) [1].

Оцінювання України за міжнародними рейтингами (табл. 3) за останні шість років свідчить про погіршення ситуації, Україна щороку втрачає свої позиції. Особливо низькі значення мають індекси прав власності, економічної свободи та сприйняття корупції. Місце країни за цими індексами свідчить про відсутність належних умов для формування ефективного бізнес-середовища для результативного бізнесу і, як наслідок, це негативно впливає на розвиток економіки. Україна продовжує втрачати позиції у глобальному рейтингу країн світу за показником економічної конкурентоспроможності. Так, за опублікованим Всесвітнім економічним форумом Індексом глобальної конкурентоспроможності 2016-2017 (The Global Competitiveness Index), Україна посіла 85-е місце серед 144 країн світу, втративши за рік дев'ять позицій.

Таблиця 3

Рейтингове оцінювання України та її економіки міжнародними агенціями

Індекс, організація	Кількість країн, що оцінювались	Динаміка
Міжнародний індекс прав власності (IPRI - The International Property Rights Index), <i>Property Rights Alliance</i>	129	
Індекс конкурентоспроможності (IMD - The IMD World Competitiveness Yearbook), <i>Institute of Management Development</i>	60	
Індекс глобальної конкурентоспроможності (GCI - Global Competitiveness Index), <i>World Economic Forum</i>	144	
Індекс економічної свободи (Index of economic freedom), The Heritage Foundation & The Wall Street Journal	179	
Індекс сприйняття корупції (CPI - Corruption Perceptions Index), Transparency International	176	
Індекс людського розвитку (HDI - Human Development Index), Організація Об'єднаних Націй	187	
Ведення бізнесу (Doing Business), група Світового банку	190	

Джерело: побудовано за даними [13-19]

Низький рівень конкурентоспроможності призвів до падіння виробництва окремих видів продукції (рис. 6) у порівнянні з 1991 роком, які тепер необхідно імпортувати, провокуючи тим самим ситуацію з негативним салдо торговельного балансу, що впливає на валютний курс національної валюти та стан економіки в цілому.



Джерело: Державна служба статистики України

Рис. 6. Падіння обсягів виробництва продукції [8]

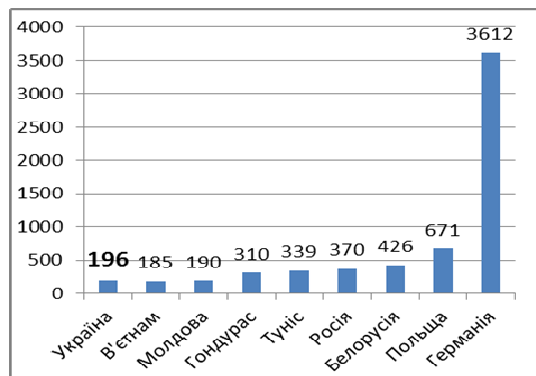


Рис. 7. Заробітна плата у різних країнах, 2015 р, євро
Джерело: побудовано за даними International Labour Organization

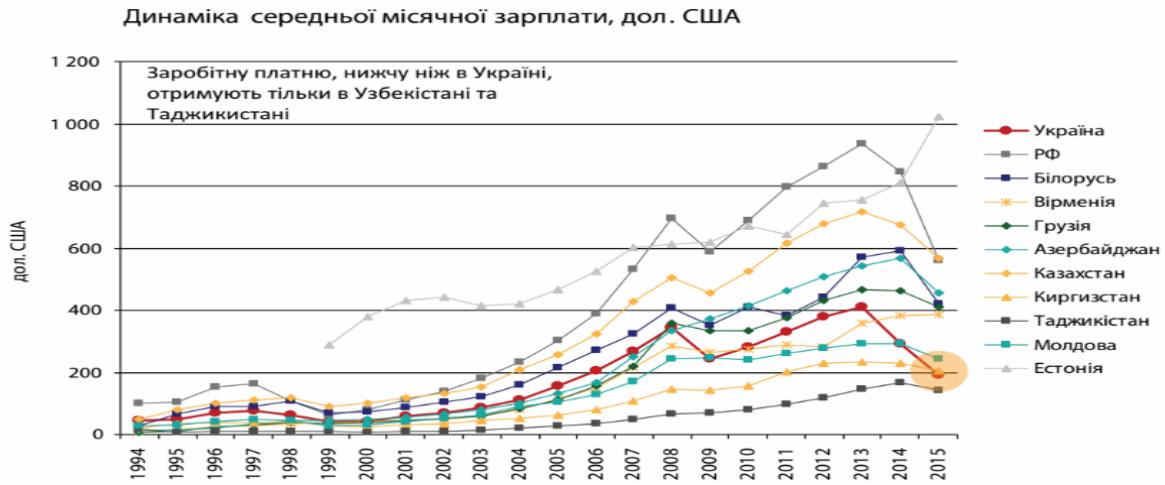
Негативним наслідком та індикатором слабкої та неефективної економіки є низький рівень заробітної плати в країні. З рис. 7, 8 видно, що нижчий рівень заробітної плати ніж в Україні є лише в Таджикистані – це у порівнянні з країнами СНД, також українська зарплата є однією з найнижчих у Європі.

Ще один негативний наслідок неефективної економіки – рівень продуктивності праці, що є основним фактором зростання ВВП у розвинутій економіці. За даними світового банку продуктивність праці в Україні в три рази менше ніж в Польщі та у сім разів нижче ніж у США (рис. 5).

За даними [20] рівень тіньової економіки в ВВП України наближається до 50% (рис. 9). Це свідчить про те, що існуючі умови ведення підприємницької діяльності, податкова політика в країні та інші фактори провокують нелегальну діяльність українського бізнесу, зменшуючи тим самим наповнення доходної частини бюджету та пенсійного фонду країни.

І, на кінець, найгірший наслідок кризової економіки стосується демографічних, міграційних питань. За даними офіційної статистики [11] населення нашої країни скоротилось понад 9 млн. осіб. Так, у 1991 р. в Україні мешкало – 51.944 млн осіб, у 1993 р. – 52,244 млн осіб, а станом на 1 січня 2016 р. – 42,760 осіб (без

АР Крим). Різниця між динамікою народжуваності і смертності в Україні за останні 10 років негативно перевищувала загальноєвропейські показники у 3-5 разів [12]. Україна переживає бум внутрішньої та зовнішньої трудової міграції. За демографічною статистикою на заробітки за кордон за останні 20 років виїхало від 7 до 15% економічно активних громадян. Нині, за різними даними, за кордоном у різних країнах світу працюють від 4 до 8 млн українців. Українська довгострокова трудова міграція зростала з 2008 року і продовжує активно зростати, особливо починаючи з 2014-2015 рр. [13].



Джерело : Статистичний комітет СНД , Державні статистичні служби країн

Рис. 8. Динаміка середньомісячної заробітної плати [8]

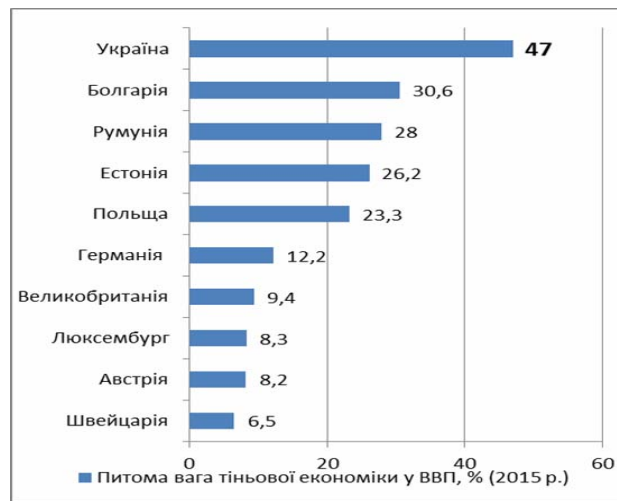


Рис. 9. Рівень тіньової економіки (Джерело: побудовано за даними [20, 21])

Ми означили лише окремі, з нашої точки зору, найгірші наслідки кризової економіки України. Аналіз причини, що спричинили кризи та їх наслідків, дає можливість визначати вузькі місця та обирати пріоритетні напрями стратегії розвитку вітчизняної економіки. Він також може стати підґрунтям для визначення шляхів подолання означених наслідків та розробки рекомендацій попередження їх виникнення у майбутньому.

Який вихід з такої ситуації, що сталась в економіці України? Погоджуємось з думкою [6], що вихід один – необхідно трансформувати існуючу модель економіки на модель виробничо-інвестиційної, високотехнологічної, експортоорієнтованої економіки, а також має бути змінена система управління нею для забезпечення функціонування нової моделі. Модель управління економікою повинна створити умови для:

- вільного підприємництва, самореалізації, самоорганізації громадян та самоуправління громад;
- впровадження децентралізації та дерегуляції;
- надходження та реалізації іноземних інвестицій та фінансових ресурсів для розвитку економіки;
- збереження економічної індивідуальності та використання переваг глобалізації для реалізації експортного потенціалу країни;

- створення якісної соціальної та гуманітарної систем для забезпечення гідних умов життя громадян;

- розвитку громадянського суспільства здатного реалізовувати нову модель.

Нова модель економіки не зможе бути ефективною без інвестицій. Основні перешкоди для активізації інвестиційних процесів в економіку України є такі: високий рівень корупції; військовий конфлікт на Сході країни; недовіра до судової системи; непередбачуваний валютний курс та нестабільна фінансова система; низька платоспроможність населення; невизначеність економічного зростання; непрозоре, нестабільне законодавство; високі податкові ставки і складне податкове регулювання та інші. Подолання та ліквідація цих перешкод має бути пріоритетним в новій економіці. Як показують дослідження, що були проведені Інститутом суспільно-економічних досліджень [10], для розвитку економіки в Україні потреби в інвестиціях будуть постійно зростати (рис. 10) і необхідно створити такі умови, за яких світові інвестиційні і фінансові ресурси зможуть вільно надходити в країну. Світова практика підтверджує, що недостатнє інвестування призводить до втрати конкурентоспроможності національної економіки, моральному і фізичному занепаду основних фондів, спаду виробництва та збільшення собівартості продукції.



Рис. 10. Динаміка капітальних інвестицій та ВВП країни (фактичні та прогнозовані значення) [10]

Директор ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України» В. Геєць [23] взагалі вважає, що інвестиції в економіку України мають бути масштабними і її може спасти так званий «План Маршалла», інакше за домінуючого впливу глобального висококонкурентного економічного середовища, спрацює інший план – «План Моргантау», який означатиме примітивізацію економічної діяльності. Він стурбований тим, що у світі розвивається конкуренція за «Плани Маршалла», а за оцінками ЄБР потреба України у фінансових ресурсах для цілей розвитку становить близько EUR100 млрд. Проте такі трансферти на перебудову економіки не можуть бути здійснені за відсутності системних політичних і економічних реформ.

Виконавчий директор Міжнародного фонду Блейзера О. Устенко [24] також переконаний, що конкуренція за міжнародний інвестиційний ресурс за сучасних умов в разі збільшилась. Виграє конкурентну боротьбу той, хто зможе запропонувати більш якісні умови для інвестування. Тому стратегічне завдання – це проведення структурних реформ, поліпшення бізнес-клімату і зміна моделі зростання від експортно-орієнтованої старої моделі на нову інноваційну інвестиційну модель зростання.

В. Пинзеник [25], экс-міністр фінансів, вважає основою для виходу української економіки з кризи – оздоровлення банківської системи та пропонує низку важливих заходів для виконання цієї роботи. Він відмічає, що відновлення нормальної роботи банківської системи є фундаментом відновлення споживання, припинення падіння національної економіки та подальше її відродження. З цим не можна не погодитись, тому що внутрішнє інвестування економіки не менш важливе ніж зовнішнє.

Заявлена модель виробничо-інвестиційної, високотехнологічної, експортоорієнтованої економіки означає здатність країни виробляти конкурентоспроможні товари (послуги) з високою доданою вартістю та формувати з них конкурентний експортний потенціал. Зважаючи на товарну структуру експорту нашої країни, де основу складають сировина і продукція мінімальної технологічної межі, тобто товари з низькою доданою вартістю, а в структурі аграрного експорту майже 60% – сировина, пріоритетним має стати, насамперед, саме розвиток переробної промисловості, заснованої на інноваційних технологіях. На сьогодні готові харчові продукти в структурі аграрного сектору займають лише 18% у той час, коли аналогічний показник в ЄС складає 74% [7]. Це надзвичайно актуально для нашої країни, зважаючи на те, що за багатьма позиціями сільськогосподарської продукції Україна є у світових лідерах. Дуже важливо досягти синергії між сільським господарством та промисловістю. Чим більше обробленим буде сільськогосподарський продукт (високий рівень доданої вартості), тим краще захищена економіка країни. Без промисловості сільське господарство може деградувати.

За оцінкою Horizon Capital, ключовою перевагою України є те, що це велика, недооцінена країна, з великою кількістю ринкових ніш, з низькою вартістю основного капіталу (рис. 11). Ще однією важливою перевагою є ринок ІТ-послуг України, що вже 8 років зростає швидше, ніж в середньому у світі (рис. 12).

Ми назвали лише основні, на нашу думку, першочергові для реалізації переваги розвитку економіки, що можуть бути покладені в основу побудови її нової моделі.



Рис. 11. Переваги України за оцінкою Horizon Capital



Рис. 12. Ринок ІТ-послуг

Висновки. У своєму дослідженні нами було проаналізовано етапи розвитку економіки України за весь період незалежності країни. Було встановлено, що у економіці країни відбулись три економічні кризи, з них одна циклічна, спровокована дією світової фінансово-економічної кризи, та дві нециклічні, викликані внутрішніми факторами. Вихід з кожної кризи був з важкими наслідками для економіки. У посткризові періоди економіка зростала лише за рахунок екстенсивних методів і залишалась енергозатратною, низькопродуктивною, слабо диверсифікованою, неконкурентоспроможною, залежною від зовнішніх джерел сировини та енергії. Про це свідчить і міжнародне рейтингове оцінювання нашої економіки. Для ліквідації негативних наслідків кризової економіки необхідно трансформувати її існуючу модель на модель виробничо-інвестиційної, високотехнологічної, експортоорієнтованої економіки з одночасною зміною моделі управління нею. Обґрунтована необхідність активізації інвестиційної діяльності для ефективної реалізації нової моделі економіки та визначені першочергові переваги розвитку економіки. Реалізація нової моделі економіки також має бути спрямована на вирішення дуже важливої проблеми, а саме, подолання несприятливої демографічної ситуації в країні та міграційних процесів шляхом проведення ефективної соціальної і демографічної політики, що буде базуватись на міцній економічній основі.

Література

1. DataBank. World Development Indicators / World Bank Group. URL: <http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=world-development-indicators&preview=on>
2. These Are the World's Most Miserable Economies. Misery index of inflation, unemployment shows 2015 economies about as depressed as expected, while economists see more of same this year. URL: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2016-02-04/these-are-the-world-s-most-miserable-economies>
3. Тюріна Н.М. Економіка України в умовах виходу із кризи / Н.М. Тюріна, Н.С. Карвацка, Т.В. Назарчук // Вісник Хмельницького національного університету. – 2011. – № 3. Т. 2. – С. 261–267.
4. Тюріна Н.М. Економіка України: оцінка стану, загрози, та перспективи розвитку / Н.М. Тюріна, Т.В. Назарчук, Н.С. Карвацка // Вісник Хмельницького національного університету. Економ. Науки. – 2015. – Т. 2. – С. 11–19.
5. Жаліло Я. А. Системна криза в Україні : передумови, ризики, шляхи подолання : аналіт. доп. / Я. А. Жаліло, К. А. Кононенко, В. М. Яблонський та ін. ; за заг. ред. Я. А. Жаліла. – К. : Вид-во НІСД, 2014. – 132 с.
6. Політика економічного прагматизму [Електронний ресурс] / Інститут суспільно-економічних досліджень. – 2016. – Режим доступу : <http://iser.org.ua/proekti/doslidzhennia/t-vcerv>
7. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua
8. Экономические итоги Украины: как и почему мы потеряли 25 лет BusinessViews [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://businessviews.com.ua/ru/economy/id/ekonomika-ukrainy-1314/>
9. Перспективы развития мировой экономики: пониженный спрос — симптомы и лечение / Международный Валютный Фонд, Октябрь 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.imf.org/external/russian/pubs/ft/weo/2016/02/pdf/text.pdf>
10. Інвестиції-2016: повільне, але оптимістичне зростання [Електронний ресурс] / С. Ковалівська // Інститут суспільно-економічних досліджень. – 2016. – Режим доступу :

- <http://iser.org.ua/analitika/ekonomichnii-analiz/investitsiyi-2016-povilne-ale-optimistichne-zrostannia>
11. Як змінилася демографічна ситуація в Україні за 25 років незалежності. Інфографіка [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://tsn.ua/ukrayina/yak-zminilasya-demografichna-situaciya-v-ukrayini-za-25-rokiv-nezalezhnosti-infografika-709300.html>
12. Населення України скорочується втричі швидшими темпами, ніж в Європі [Електронний ресурс] / О. Півторак // Global Ukraine. – Режим доступу : <http://global-ukraine-news.org/2016/08/09/naselennya-ukrayiny-skorochuyetsya-vtrychi-shvydshymy-tempamy-nizh-v-yevropi/>
13. The International Property Rights Index 2016. URL: <http://internationalpropertyrightsindex.org/countries>
14. The 2016 IMD World Competitiveness Scoreboard. URL: <http://www.imd.org/uupload/imd.website/wcc/scoreboard.pdf>
15. The Global Competitiveness Report 2016–2017 // World Economic Forum. URL: <https://www.weforum.org/reports/the-global-competitiveness-report-2016-2017-1>
16. 2016 Index of Economic Freedom / Ambassador Terry Miller Anthony B. Kim / The Heritage Foundation, The Wall Street Journal. URL: http://www.heritage.org/index/pdf/2016/book/index_2016.pdf
17. Corruption Perceptions Index 2016 // Transparency International. URL: http://www.transparency.org/news/feature/corruption_perceptions_index_2016#table
18. National Human Development Report 2016 // United Nations Development Programme. URL: http://hdr.undp.org/sites/default/files/2015_human_development_report.pdf
19. DOING BUSINESS. Measuring Business Regulations // World Bank Group. URL: <http://www.doingbusiness.org/reports/global-reports/doing-business-2016>
20. Shadow economy in Ukraine: causes and solutions / Angela Bochi, Vasyl Povoroznyk // International Centre for Policy Studies, 2015. URL: www.ineko.sk
21. Средний размер теневой экономики в Европе в 2015 году – 18% от ВВП [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://news.banks.eu/archives/708>
22. Міжнародна організація праці (МОП). URL: <http://www.ilo.org/global/statistics-and-databases/lang-en/index.htm>
23. Економіка України 2016 року [Електронний ресурс] / В. Геєць // Бізнес. – 2016. – Режим доступу : https://www.business.ua/politics/ekonom_ka_ukra_ni_2016_roku-282704/
24. Що чекає Україну в 2017 році – п'ять економічних прогнозів [Електронний ресурс] // НВ Бізнес. – 2017. – Режим доступу : <http://biz.nv.ua/ukr/publications/shcho-chekaje-ukrajinu-v-2017-rotsi-p-jat-ekonomichnih-prognoziv-340232.html>
25. Пинзеник В. Офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://pynzenyk.com.ua/>

Надійшла 10.03.2017; рецензент: д. е. н. Лук'янова В. В.